

Hæc incipit ab istis verbis : « Cantum, quem Cisterciensis Ordinis ecclesiæ cantare consueverunt. » etc. Tractatus autem ab istis : « Præmonitos autem esse volumus, » etc. Guido Chari-Loci in diœcesi Vesontionensi abbas, is est, in cujus gratiam Bernardus scripsit epistolam centesimam nonagesimam septimam et duas sequentes. Ne hunc esse istius tractatus auctorem omnino persuasum habeam, movet quod auctor sub finem « comprovinciales » appellat ecclesias, Remensem, Belvacensem, Ambianensem, et Suessionensem. Deinde quod memorans Antiphonarium Suessionense, subdit, « quod quasi ad januam habes. » Ex quo verisimilius videtur, auctorem hunc fuisse monachum aut abbatem Longi Pontis haud longe ab urbe Suessionica. Forsan is libri auctor fuerit cum Guidone Chari-Loci abbate ; nam plures huic operi subsidiarios adhibuit Bernardus. An Gerardus abbas Longi-Pontis, laudatus in libro septimo de Vita Bernardi, capite undecimo. An forte alius Guido tum abbas erat Chari-Loci prope Silvanectum ?

2. Dubitant nonnulli, num revera tractatus iste scriptus sit vivente Bernardo, propterea quod ex quibusdam primis epistolæ et tractatus verbis colligitur, du post exordia Cisterciensis Ordinis hæc scripta fuisse. Verum ejusmodi tractatus nuper compactus servabatur in exemplari Bibliorum, quod per Stephanum Cistercii abbatem tertium emendatum est, ad cujus normam omnia ejusdem Ordinis Biblia corrigi præceptum erat : quod ipsum de Antiphonario præscriptum est. Ea erat primorum istius Ordinis cura et sollicitudo in res sacras. Subjectus, inquam, erat tractatus iste primario illi Bibliorum correcto exemplari, sed postea ab eo avulsum, ut ego ipse ex indice contentorum, et ex vacuo spatio deprehendi. Et certe hoc opusculum primis illis Ordinis temporibus conditum fuisse intelligitur ex initio ejus, ubi mentio fit de Cisterciensibus, qui « Regulæ veritatem » seu puritatem. « prætermisissis aliorum dispensationibus, » tunc « tenebant : » quod de primis temporibus intelligendum est. Et in libro Institutorum Cisterciensium, quæ anno 1134 a Rainardo Cistercii abbate collecta creduntur, inter eos libros, qui novellis monasteriis necessarij sunt, capite duodecimo muneratur Antiphonarium, cui præmissus erat hic tractatus in codice Cisterciensi. Sed omnem dubitationem admittit Vita Stephani abbatis Obazinensis, auctore ejus æquali, nuper edita ab erudito Baluzio in tomo quarto Miscellaneorum, ubi hæc verba leguntur in libri secundi capite decimo tertio : « Sed sciendum, quod libri, quibus primo Cistercienses in divinis officiis usi sunt, valde corrupti ac vitiosi fuerunt, et usque ad tempora sancti Bernardi sic permanserunt. Tunc enim abbatum communi decreto, ab eodem sancto abbate ejusque cantoribus sunt correcti et emendati, et sicut modo habentur dispositi. « Nihil luculentius hoc testimonio afferri potest.

3. In Supplemento Patrum, quod R. P. Jacobus Hommeyus Augustinianus anno 1684 Parisiis vulgavit, libello de Ratione cantandi Antiphonarum subjungitur tractatus de Ratione cantandi Gradale : de quo cum nulla fiat mentio in Bernardi epistola, sed tantum de Antiphonario, an Bernardo ejusve hoc in opere sociis tribui debeat, merito dubitare licet ; multo magis de cæteris apud Hommeyum, quæ Bernardi esse non putamus. Hic subjicienda est admonitio piissimi quondam viri Joannis Bona, de hoc opusculo ad me transmissa, quæ sic habet ut sequitur.

693 « D. Joannes BONA, congregationis reformatæ S. Bernardi, ordinis Cisterciensis, abbas generalis, lectori salutem.

« In celebri monasterio Sancti Salvatoris de monte Amiato Ordinis Cisterciensis in diœcesi Senensi, exstat ejusdem Ordinis vetus Antiphonarium, quod secum e Cistercio monachi detulerunt, cum primum Cisterciensis Reformatio in illud cœnobium introducta fuit a Venerabili Raynerio abbate anno Domini 1231. Huic Antiphonario præfixus est hic tractatus, D. Bernardo Claræ-Vallensi abbati ascriptus. Nec dubito quin alia ejus exemplaria in alijs abbatibus Ordinis reperiantur. Carolus de Visch in Bibliotheca Cisterciensi unius meminisse his verbis : « In monasterio Laudensi in Flandria servatur ejusdem » S. Bernardi « Epistola de ratione » Cantus nondum edita, cujus initium est : Bernardus humilis abbas Claræ-Vallis. » Possevinus in Bibliotheca selecta, libro decimo quinto, capite sexto cæteris scriptoribus qui de Musica scripserunt, S. Bernardum commemorat. Angelus Picigtonensis Minorita edidit Venetijs anno 1547 « Floris angelici de cantu plano » et figurato libros duos, quorum primo plura citat ex hoc tractatu. nominatim capite vigesimo nono : « Hoc, » inquit, « comprobatur S. Bernardus in sua Musica, dicens, ubi molliorem sonam fieri expedit : B. molle » quandoque ponitur, furim tamen, ne cantus similitudinem alterius toni assumere videatur. » Capite item quadragesimo sexto, de terminatione tonorum : Doctissimus tam in divinis, quam in humanis scientiis S. Bernardus has litteras describit in sua bene ponderata Musica, ubi dicit quod hæ litteræ D, E, F, G, sunt cantuum terminativæ. » Et capite quadragesimo septimo de ascensu et descensu tonorum : « Omnis tonus, » ait, « decem notas habere potest, ut aperte describit non minus verax quam doctus S. Bernardus in bene considerato prologo suæ Musicæ, assignans tres potissimum rationes : videlicet psalterii auctoritatem, dignitatis æqualitatem, et notandi necessitatem. » Quæ omnia cum præcise habeantur in hoc tractatu, hinc satis evidenter deducitur, ejus auctorem esse Bernardum. Nec stilus refragatur, quantum proprii Musicæ termini patiuntur. Voce barbara Maneria sive Maneries, quæ hic sæpe repetitur, utuntur passim Musici. Reperitur etiam in libello de Musica pratica, apud Bedam : nam Bedæ perperam ascriptum esse evincunt notæ musicales, trecentis fere annis eo posteriores, et multa quæ ibi sunt ad verbum accepta ex Doctrinali et Micrologo Guidonis Aretini. Ipse quoque Bernardus ea voce usus est epistola quadragesima secunda, ad Balduinum. Ex his autem apparet quam sollicite curaverint majores nostri, ut in divinis officiis omni remota indecentia et novitate, ecclesiastica gravitas et majestas tum in cantu, quam in verbis conservaretur. Animus erat uberioribus notis hunc tractatum illustrare : sed re maturius perpensa ab his abstinui : nam Musicæ disciplinæ peritis superflua ; ignavis inutiles forent. Vide interim quæ de cantu ecclesiastico, et de tonis dissero in mea Psalmentis Ecclesiæ Harmonia, cap. 17, § 3 et 4.

S. BERNARDI ABBATIS

SUPER

ANTIPHONARIUM CISTERCIENSIS ORDINIS.

EPISTOLA SEU PROLOGUS.

691 BERNARDUS, humilis abbas Claræ-Vallis, omnibus transcripturis hoc Antiphonarium, sive cantaturis in illo.

Inter cætera quæ optime æmulati sunt patres nostri, Cisterciensis videlicet Ordinis inchoatores, hoc quoque studiosissime et religiosissime curaverunt, ut in divinis laudibus id cantarent, quod magis authenticum inveniretur. Missis denique qui Metensis Ecclesiæ Antiphonarium (nam id Gregorianum esse dicebatur) transcriberent, et afferrent, longe aliter rem esse quam audierant, invenerunt. Itaque examinatum displicuit, eo quod et cantu, et littera inventum sit vitiosum, et incompositum nimis, ac pene per omnia contemptibile. Quia tamen semel cæperant, et usi sunt eo, et usque ad nostra tempora retinuerunt. Tandem aliquando non sustinentibus jam fratribus nostris abbatibus Ordinis, cum mutari et corrigi placuisset, curæ nostræ id operis injunxerunt. Ego vero accitis ex ipsis fratribus no-

stris, qui in arte et usu canendi instructiores atque peritiores inventi sunt, de multis et diversis novum tandem Antiphonarium in subjectum volumen collegimus, et cantu, sicut credimus, et littera irreprehensibile. Denique cantator ipsius, si tamen gnarus fuerit, hoc probabit. Ita ergo ut demum mutatum est, et in hoc volumine continetur, volumus in nostris de cætero monasteriis tam verbo, quam nota ubique teneri ; et mutari omnino in aliquo ab aliquo, auctoritate totius capituli, ubi ab universis abbatibus concorditer susceptum et confirmatum est, prohibemus. Porro mutationis hujus causam et rationem, si quem evidentiùs et plenius nosse delectat, legat subjectam præfatiunculam, quam præfati discussores veteris Antiphonarii ad hoc ipsum præponere curaverunt : ut palam factis quæ in illo erant, tam cantus, quam litteræ vitii, renovationis et correctionis necessitas atque utilitas clarius appareret.

PRÆFATIO SEU TRACTATUS.

DE CANTU SEU CORRECTIONE ANTIPHONARII.

1. Cantum quem Cisterciensis Ordinis ecclesiæ cantare consueverant, licet gravis et multiplex obfuscat absurditas, diu tamen canentium commendavit auctoritas (200). Sed quia penitus indignum videbatur, qui regulariter vivere proposuerant, hos irregulariter laudes Deo decantare ; ex eorum assensu cantum ita correctum invenies, quatenus eliminata falsitatum spurcicia, expulsisque illicitis ineptorum licentiis, integra regularum veritate fulciatur, aliorumque cantibus, quibus erat deterior, ad notandum et cantandum commodior habeatur. Dignum siquidem est, ut qui tenent Regulæ veritatem, prætermisissis aliorum 695 dispensationibus, habeant etiam rectam canendi scientiam, repudiatis eorum licentiis, qui similitudinem magis, quam naturam in cantibus attendentes, coherentia disjungunt, et

conjungunt opposita ; sicque omnia confundentes, cantum prout libet, non prout licet, incipiunt et terminant, deponunt et elevant, componunt et ordinant. Unde nemo miretur aut indignetur, si cantum aliter quam huc usque audierit, in plerisque mutatum invenerit. Ibi enim aut irregularis est progressio, aut progressionem sive dispositionem reclamat oppositio [al. compositio], aut oppositionem dissolvit oppositio. Hæc omnia cum vitia sint regularum, perfectionem magis exterminantia, quam determinantia, omnino procul sunt ab illis qui vitia magis abscindere, quam dispensare noverunt. Denique cum musica recta sit canendi scientia, omnes hujus modo cantus a musica excluduntur, qui nimirum non recte, sed irregulariter et inordinate canuntur. De mutatione namque litteræ facilis est, nisi falli-

(200) Non posse mutari cantum si ne morum mutatione docent Cicero II. De legibus, Plutarch., lib. De musica, etc.

mur, excusatio. Eam nimirum in plerisque adeo parcam et restrictam reperimus, ut in eadem historia idem versus ter repeteretur aut quater, ac si in toto Veteri ac Novo Testamento reperi non posset quidpiam, quod adeo commodo posset apponi. In multis etiam historiis Postcommuniones ab iis, qui simplicitatem cantus ignorant Antiphonarii, pro Responsoriis appositae invenimus: quibus versus subijuncti ita misere coherentes, ut notari non posset, secundum quod eos pro nuntiari necessarium erat.

2. Dedimus ergo operam, ut in nulla historia idem versus plusquam semel reperiat, imo, nisi fallimur, vix tres versus reperies, qui in toto Antiphonario vel bis contineantur. Postcommuniones autem quasdam removimus, usitata et authentica pro eis responsoria apponentes: quorundam vero litteram ut sanctam et evangelicam retinentes, honestate et pulchritudine cantus supercoloravimus, sobriam tamen atque prudentem musicam ubique servantes. In multis denique locis litteram veteris Antiphonarii tantae remissionis atque dissolutionis esse comperimus, ut multis falsitatibus sive apocryphorum naniis respersa, non solum tedium, sed et odium sui legentibus inferret; ita ut novitii qui sub ecclesiastica disciplina eruditi fuerant, ipsum Antiphonarium tum pro littera, tum pro nota fastidientes et ignorantes in divinis laudibus tardiores redderentur et somnolentiores. Præmonitos autem esse volumus eos maxime qui libros notaturi sunt, ne nolatas vel conjunctas disjunctas, vel conjungant disjunctas; quia per hujusmodi variationem gravis cantuum oriri potest dissimilitudo: insuper et singulos cantus in propriis studeant terminare finalibus, per quarum inconsultam transmutationem tanta in cantibus orta est confusio, ut plures eorum alterius sint maneriae, et alterius deputentur.

3. Quatuor enim sunt diversitates sive maneriae cantuum, quibus omnis ipsorum multiplicitas includitur. Hæ apud Græcos vocantur, protus, deuterus, tritus, tetradus. Hæ inter se oppositæ sunt, et certis ab invicem differunt proprietatibus. Prima enim maneria est, quæ ab voce qua terminatur ascendit per tonum post semitonium, et descendit per tonum. Hæc duas tantum habet finales D et A, quarum utraque habet supra se prius tonum, post semitonium, et sub se tonum. Secunda maneria est, quæ a voce qua terminatur, ascendit per semitonium et tonum, et per tonum descendit. Hæc iterum habet duas finales E et B quadratum, apud quas nimirum illum ascensum et descensum naturaliter invenies. Tertia maneria est quæ ascendit per duos tonos, et descendit per semitonium: quæ nihilominus habet duas finales F et C, utpote taliam proprietatem susceptivas. Quarta ascendit per duos tonos, et descendit per tonum: et hæc unam tantum habet finalem G. Prima maneria duos continet modos, qui toni vulgariter dicuntur, videlicet primum et secundum: secunda duos, tertium et quartum: tertia duos, quintum et sextum: quarta

duos, septimum **696** et octavum. Bini vero et bini toni, qui sub singulis continentur maneriis, non distinguuntur a se diversitate finalium, quas prorsus easdem habent; sed progressionem et compositionem: quarum altera quantitatem, altera qualitatem determinat. Qui ergo libros notaturus es, tuæ diligenter imprimis memoriae, quod omnes cantus primæ maneriae, qui facti sunt, vel qui regulariter fieri possunt, in D tantum et in A terminari habent; et quicumque cantus potest ponere in aliqua illarum, primæ profecto est maneriae, id est primi vel secundi toni. Utrumque, inquit, falsum: quia nec omnes cantus primæ maneriae in illa tantum possunt terminari, cum et finem in G ponant per B rotundum; nec omnes qui in illa terminantur primæ sunt maneriae: quia « Benedicta tu in, » et « Petre, amas me, » et multæ consimiles Antiphonæ, in A tantum habent terminari; et tamen sunt secundæ maneriae quarto tono deputatæ. Hæc quidem opinio jam multos fefellit, quam adduxit in medium B. rotundi adjectio, per quam multis erroribus Musicam maculavit ineptorum præsumptio. Sane non secundum aliquid accidentaliter adjectum, sed secundum primam et propriam litterarum institutionem distincta est finalium proprietas, apud quas nimirum principale et maximum de cantu versatur iudicium. In naturali autem computo litterarum septem invenies, quæ graves nominantur. Hæ ut cantus liberius discurreret duplicatæ; quædam vero ex ipsis triplicatæ sunt: in duplicatione acutas, in triplicatione superacutas reperies. Consideratis litterarum singularum habitudinibus, quas habent ad proximas sibi litteras alitrinsecus positas, nullam profecto reperies præter D et A, quæ ascendat per tonum et semitonium, et descendat per tonum. Unde et hæc tantum finales sunt primæ maneriae, cujus est proprium sic ascendere et descendere. G ergo excluditur, quod in naturali ordine litterarum et ubi prius ponitur, et unde repetitur, nequaquam per tonum et semitonium, sed per duos tonos directe ascendit.

4. In hoc litterarum ordine non computatur B rotundum. Patet enim omnibus, quod non sit aliqua de gravibus; cum etiam inter eas nusquam ponatur: sed nec aliqua de acutis, cum nulli gravium per duplarem conjugatur proportionem. Est autem inventum, non ad proprietatem finalium determinandam, sed ad servandam in plerisque cantibus euphoniâ, quam apud eos minueret vel auferret tritonus, qui apud B quadratum terminatur. Unde in qualibet maneria, ubi molliorem expedit fieri sonum, loco B quadrati B rotundum quandoque ponitur, furim tamen ac raptim, ne propter ipsum generetur in cantu similitudo alterius modi; quod nimirum nullam lineam, nullumve spatium per determinationem alicujus litteræ in libris obtinet, nisi ipsum apponatur. Et si semel B quadratum supervenerit, de libro deleatur omnis ejus memoria, donec urgente supradicta necessitate iterum apponatur. Si ergo in G per ipsum aliquem cantum terminares

primæ maneriae, contra inventionem ejus omnino ageres, et institutioni obviare finalium: quia nullus cantus extra finalem suæ maneriae terminari debet. Quod si dixeris, G finalem esse primæ per B rotundum: respondeo, hoc esse non posse. Ad hoc enim ut finalis esset primæ maneriae, necessarium esset ut secundum naturalem litterarum dispositionem ascenderet per tonum et semitonium, quod nec B rotundum, nec aliud quidpiam ei potest conferre. Licet igitur concedi possit, cantus primæ maneriae quoquomodo posse notari vel cantari in G per B rotundum, nullatenus tamen concedendum est, vel sic, vel aliter G esse finalem illius, impediente quam diximus necessitate. Proinde quæ utilitas, quæve industria est, ut in aliena finali cantum aliquem accidentaliter notes, quem in naturali ac propria notare potes, eo securius quo irreprehensibilis, eo laudabilius quo diligentius, eo gratius quo verius? Propter hoc ne vitiosus aut superfluous inveniaris, ubi necesse est B rotundum studeas apponere, quod nimirum necessitas advenit. Nullus enim cantus qui sine ipso notari potest, per ipsum notari debet. Qui sunt qui **697** sine ipso notari non possunt? Qui apud eandem litteram, modo tonum, modo semitonium habent. Quia tamen superacutas et vicinas ipsis litteras minus notas habent imperfecti cantores; infirmitati eorum condescendens consuetudo quosdam cantus per B rotundum notat inferius, qui apud prædictas litteras sine ipso commodius possent notari. Nos vero volentes, ut sicut inferiores, ita et superiores in uso habeantur et in notitia (aliter enim frustra haberentur), quoscumque cantus natura confert inferioribus, eos in ipsis terminatos reperies. Terminantur vero in superioribus qui eas naturaliter habent finales. Similiter sciendum est de hac antiphona « Benedicta tu, » et consimilibus, quæ in A tantum terminari possunt, quod secundum hujusmodi dispositionem procul dubio primæ sunt maneriae, et non quarto, sed secundo tono applicandæ sunt. Ecce enim hæc antiphona « Benedicta tu, » in quodam loco supra finalem tonum, postea semitonium naturaliter habet per B quadratum; alibi prius semitonium, deinde tonum per B rotundum. Quæ, obsecro, perspicacitas est ad iudicandum de cantu illo cujus sit maneriae, accidens præferri naturæ: et cum sit primæ secundum naturalem, judicari secundæ secundum accidentalem dispositionem? Ut autem magis mireris et abhorreas hujusmodi ineptiam, inspicere hanc antiphonam, « Petre, amas me, » et multas alias hujusmodi: eas profecto invenies naturaliter habere supra finalem tonum et semitonium per B molle, et nusquam semitonium et tonum per B rotundum. Cur ergo iudicantur esse secundæ? Similiter hanc antiphonam, « Nos qui vivimus, » secundum quod fere ubique cantatur, cum principaliter ac proprie terminari habeat in D, et sit secundi toni, notant eam iniqui prævaricatores in G per B rotundum, et sacramento asserrunt eam esse octavi toni, licet apud eosdem G

per B rotundum potius primæ quam quartæ maneriae cantus terminet. Quis, obsecro, musicus patienter ferat, ut cantus qui propriam et naturalem habet finalem D, octavo tono attribuat: qui vero propriam et naturalem habet finalem A, sub quarto tono contineatur?

5. Horum ergo cantuum in A terminantium, in quibus naturam suffocat similitudo, necessaria correctio est: quia dissoluti per appositionem, quæ partes compositionis contaminat, alterum in principio, alterum in fine tonum redolent. In vetustissimis magnorum monasteriorum bibliothecis elegantissimum quoddam artis musicæ breviarium reperitur, quod sic incipit, « Quoniam pauci sunt: » quod quidem in parte legi, sed nomen auctoris me legisse non recolo. In eo, si bene memini, hujusmodi cantus notii, id est degeneres, et non legitimi appellati sunt; eo quod, ut ibi legitur, a septimo tono incipiant, et eundem in medio servantes, circa finem degenerent, aliis in primo, aliis in quarto tono desinentibus: in primo, sicut « Ex quo facta est; » in quarto, sicut « Benedicta tu. » Fine proinde competenter mutato, omnes hujusmodi cantus ad septimum tonum redactos reperies. Horum cantuum duæ sunt diversitates. Quidam enim eorum ab ea littera in qua incipiunt, hilari motu ascendunt ad quintam et pausant in ea, sub qua nisi prius esset tonus, deinde semitonium, postea tres toni, quæ dispositio potest reperiri tantum sub ea littera quæ quinta est a finali septimi toni, non possent ibi notari reliquæ partes eorum cantuum, ut potes videre in « Benedicta tu, » et similibus cantibus, qui tam in capite, quam in toto corpore tali utentes dispositione, transmutato circa finem per B rotundum semitonio, naturam secundi toni, et similitudinem quarti ordinate recipiunt. Propter hoc circa finem mutatione indigentes, in ea parte correcti sunt. Quidam vero sunt, qui ab ea littera in qua incipiunt, tono statim deponuntur, et redeunt ad quartam pausant in ea, quod magis videtur plagalium esse, sicut, « Dominus regit me, » et, « Post partum. » Hos ergo non solum in fine, sed etiam in principio mutatos invenies, ut septimo tono ubique ardeant. Iterum præmonendus **698** es de finalibus tertiae et quartæ maneriae, apud quas similiter magna invenitur confusio. Sunt enim quidam miserrimi cantus, nullius maneriae habentes proprietatem, qui æque terminari possunt in C et in G, quæ diversarum sunt finales maneriarum. Quidam super hanc rem diligentius intuentes dicunt, et bene dicunt, omnes illos cantus esse irregulares, quos nullius maneriae certitudo distinguit: et iudicant omnium horum centuum ita debere vel extendi progressionem, vel compositionem variari, ut in finalibus diversarum maneriarum terminari nullatenus possint. His proinde miserrimis cantibus suam incertitudinem leviter et breviter ablatam invenies, ut jam non sis dubius, quibus singulos finalibus applicare debeas. Omnes igitur cantus primæ maneriae, id est primi vel se-

cundi toni, termines, ut diximus, in D vel A. Omnes secundæ maneriæ, id est tertii et quarti toni, in E vel in B quadratum: quod licet tam authentorum quam plagalium naturaliter susceptivum sit; nulum tamen authenticum in antiphonario reperies, quem in ipso terminare valeas. Si enim est Responsorium, versus illius authentum non potest ei competere, qui sub sexta littera in qua incipit semitonium habet: si vero est antiphona « Sæculorum, » ejusdem authentum non potest recipere propter eandem causam.

6. Nullum siquidem cantum, qui per diapente et semitonium ascendat ad sextam, terminare potes in B quadrato (201-2), quod supra se diapente non habet. Propter hoc non satis commode invenerunt in tertio tono versus, neuma, et « sæculorum. » Utrumque tamen forsitan consideraverunt, et sterilitatem B quadrati et habilitatem: sterilitatem, componentes versus, « neuma, » et « sæculorum, » cantibus in E terminantibus tantum competentia; habilitatem, sexta pro quinta utentes: ut si quando sterilitati illius finalis fecunditas succederet, parata esset littera, quæ authenticam ejus elevationem reciperet. Apud nos tamen authenticum in B quadrato terminari reperies, scilicet « Euntibus [al. add. et te Deum Patrum] »: quod alibi terminari non potest. Hoc communem versus nec habet, nec habere potest, sed habet suum proprium. Porro omnes cantus tertiæ maneriæ, id est quinti et sexti toni, termines in F, vel in C, F, majori parti authentorum; C vero omnibus fere plagalibus attribuens: omnes vero cantus quartæ maneriæ, id est septimi et octavi toni, in G tantum terminare debes. Harum septem litterarum, non unam magis, et aliam minus, sed omnes æqualiter principales ac proprias finales esse noveris: habentes nimirum tam authentorum elevationem, quam depositionem plagalium. Incipiunt autem a D gravi, et in C acuto desinunt: supra enim vel infra nullam invenies, cui non desit elevationem vel depositionem perfectio. Ut autem unaquæque earum progressionis percelleret plenitudine, fecerunt Musici dispositionem litterarum a Γ græco usque in ee (203) superacutum: non quia maluisent abundare quam deficere; sed quia nec superabundare, nec deficere voluerunt, facientes dispositionem quæ neque sine incommoditate contractior, nec sine superfluitate posset esse prolixior. Ut quid enim aliquid superadderes, cum supradictæ plenitudini hæc dispositio sufficiat: cui e regione si aliquid subtraheres, aliquam profecto finalium ejusdem plenitudinis decore spoliare?

7. Præterea sunt multi cantus, in quibus duplari elevationi hemioliam vel (204) epitritum depositionem quam habere solebant, subtractam invenies. Sicut « Cornelius, Sancte Paule, » et alii plures. Omnes

(201-2) Negant recentiores posse tertium et quartum tonum terminari in B molle, quia obstant tritonum et semidiapente.

(203) In manuscripto est hæc littera II, quæ si-

enim hujusmodi cantus duplices sunt et irregulares duplices, quia partim sunt authentum, partim plagales (205). Quod vero contra regulam sic ascendant et descendant, testantur etiam ipsi doctores erroris; sed per licentiam dicunt hoc fieri, regulas confundentes ut vitia retineant, non vitia rescantes ut regulas custodiant. Quæ est ita licentia, quæ regionem perambulans dissimilitudinis, confusionem adducens incertitudinis, præsumptionis mater et refugium erroris, veritatem deprimit et perturbat? **699** judicium? quæ est, inquam, hæc illicita licentia, quæ conjungens opposita, metasque naturales transgrediens, sicut inconcinnitatem juncturæ, ita et injuriam irrogat naturæ? Luce siquidem clarius est cantum illum male et inordinate compositum, qui vel ita deprimitur, quatenus, prout decet audiri nequeat; vel ita elevatur, ut cantari non valeat. Sic enim debet fieri, ut in inferioribus auditorem habeat, et in superioribus prolatorem. Hujus medioeritatis tenorem quidam in octo, quidam in novem vocibus esse voluerunt, non clamoriarum, sed vocum medioerium possibilitatem considerantes. Verumtamen secundum illos, quorum exquisitor videtur esse sententia, usque ad decem voces potest cantus progredi, propter auctoritatem Psalterii quod deachordum est; et ut æqualis sint dignitatis singulæ voces diapason, quæ octo sunt quatenus ultimæ, sicut et mediæ, geminam habeant habitudinem, scilicet elevari et deponi, collocatis altrinsecus duabus vocibus, altera superius, altera inferius; quia tantum hoc per octo voces habent cantus discurre, et non per plures: propter quod regulari cantuum progressionem diapason sufficit. Licet enim in progressionem cantuum duabus vocibus hinc inde, ut dictum est, positis, decem voces inveniantur, non tamen per decem voces, sed tantum per octo medias cantus discurre, et usque ad voces altrinsecus positas pervenire habet, sed per eas ire vel redire non habet. Et quod majus est, secundum dispositionem tonorum et semitoniorum: quam habent musici, qui primæ et quartæ et septimæ litteræ altrinsecus tonum attribuunt secundæ et quintæ inferioris tonum et supra semitonium, tertiæ vero et sextæ e converso, videlicet supra tonum et inferius semitonium, non prætermittentes quandoque B rotundum pro asperitate tritoni: secundum hanc, inquam, dispositionem nullus cantus fieri potest in decem vocibus vel citra qui notari non possit; sed undecim vocum cantus fieri potest, qui notari non potest. Fac enim cantum qui sit authenticus tertiæ maneriæ, et da dispositioni ejus in uno loco tonum, in alio semitonium; et eleva cantum illum decem vocibus, ut sicut undecim, addita illa quæ est in depositione; scito profecto cantum illum non posse notari quia sub Cauteto terminari non potest: cum in depositione significat E, id est E la in monochordo Guidonis.

(204) Hemiolia est proportio sesquialtera, epitritus sesquialtera.

(205) Hujusmodi toni dicuntur misti.

sitione, sub finali, modo tonum, modo semitonium habeat, sed nec ibi, cum cantus excedat ee superacutum.

S. Est igitur triplex ratio, quare cantibus decem voces attribuantur: Psalterii auctoritas, dignitatis æqualitas, et notandi necessitas. Secundum hujusmodi sufficientiam decem vocum consideraverunt musici progressionis plenitudinem, propter quam singulis assignandam finalibus prædictam dispositionem protraxerunt a Γ græco usque in ee: alioquin insufficientis esset formula, nec daret singulis plenarium ascensum. Has decem voces in sua progressionem aliter ordinant plagales. Authentos vocamus, qui majoris sunt auctoritatis, primum, tertium, quintum, et septimum, qui gravari nolunt aut deprimi, sed leves in saltibus, agiles in motibus, quintam et eas quæ supra sunt litteras frequentant. Hi sub finali quæ una est de decem vocibus, unam subponunt, octo supraponunt. Plagales sunt qui minoris sunt dignitatis, secundum videlicet, quartum, sextum, et octavum, qui raro tangunt vel transeunt quintam, sed sub ipsa volunt morose gravari. Illi fideles suas quasi in medio collocantes, quatuor ipsis voces subponunt, et quinque supra ponunt pulchra videlicet rationis probabilitate, ut quot vocibus in elevatione superantur, tot superent authentos in depositione. Nullus itaque plagalis ultra sextam elevari, et nullus authenticus plus quam una voce debet deponi. Plane igitur insaniunt, qui plagalem elevare per diapason, et authenticum per diapente vel diatessaron deponere præsumunt. Ut quid enim fiunt vel habentur hujusmodi cantus, graves quidem ad notandum, graviore ad cantandum, lineas variantes, arterias **700** cruciantes, cavernatam (al. cauteriatam) habentes progressionem, nunc ascendentes usque ad caelos, nunc descendentes usque ad abyssos? Ne etenim ejusmodi cantus fierent, testante Widone, consilium fuit ut unusquisque quatuor modorum; videlicet protus, deuterus, tritus, tetradus, partiretur in duos, id est authenticum et plagalem, distributisque regulis, acuta acutis, et gravia convenienter gravibus. Cum enim hujusmodi cantus secundum unam partem sui sint graves et plani, secundum alteram acuti et alti; versus et psalmi uno eodemque modo prolati diversis competenter aptari non possunt. Quod enim subjungitur, si est grave, cum acutis non convenit: si acutum, a gravibus discordat. Prohibet etiam idem Wido, ne hujusmodi abusus elevationis et depositionis fiat in Antiphonis et Responsoriiis, quorum cantibus, psalmis et versibus coaptandi sunt. Cum enim cantus sit communis et duplex, versus autem et « sæculorum, » vel tantum authenticæ, vel tantum plagaliter canantur, ad illius modi cantum competenter non possunt aptari, cum plures sint in quibus adeo confunditur gravitas et acumen, ut vix possit adverti, cui magis, id est authentum vel plagali, conferantur.

(206) Ita in manuscripto. Alias, noe, ane, et noe ans.

PATROLOG. CLXXXII.

9. Prohibitibus itaque metis naturæ necessariis, plus quam quatuor manerías inveniri impossibile est quæ et ipsæ secundum depositum plagalium et authentorum elevationem octo modis exprimuntur, quorum bini et bini, authenticus videlicet et plagalis ejus, conveniunt omnino in maneria, sed differunt, hinc in depositione et elevatione progressionis, inde in hilaritate et gravitate compositionis; elevationem siquidem et hilaritatem usurpantibus authentis, depositionem vero et gravitatem plagalibus retinentibus.

10. Ad hos inter se distinguendos, « Neumata » inventa sunt singulis subjicienda antiphonis, quæ apud quosdam « Stivæ » vocantur, et apud Græcos signantur per hæc verba, « Hoa nocane » et « nocais (206) » et his similia, quæ quidem nihil significant, sed ad hoc tantum a Græcis sunt reperta, ut per eorum diversos ac dissimiles sonorum admiranda varietas aure simul et mente posset comprehendere. Hæc ita manerías suorum modorum et compositionem debet exprimere, ut postquam tuæ diligentius memoriæ fuerint impressa, frequentatis aliquandiu cantuum diversitatibus, quibus arrideant cantibus auditu etiam facile cognoscas. Unumquodque ergo eorum suo modo singulare debet esse sufficiens: in hoc sufficiens, ut cuilibet finali sui modi convenire possit, in hoc singulare ut cantui alterius modi convenire non possit. Non enim ad discernendos modos a se invicem neumata competenter essent inventa, nisi unumquodque suo modo sufficeret, et cum evidenter ab aliis discerneret. Debet ergo manerías et formam, tam communem, quam propriam, sui modi exprimere: manerías videlicet per dispositionem; formam vero per compositionem, prætermittis interim neumatibus plagalium, quæ competenter investa esse videntur, utpote sufficientia suis modis atque singularia. De neumatibus authentorum sciendum est, omnia mala esse inventa: vel post inventionem corrupta, præter neuma primi toni. Unde siquidem neuma quinti toni et incompetentem inventum reperies, quia suo modo nec sufficiens, nec singulare est. Cum enim ascendat per duos tonos, et semitonium, licet naturaliter C finalem habeat, in F tamen nisi accidentaliter terminari non potest. Unde non est sufficiens: quia naturaliter utriusque finali debet convenire, non per B rotundum quod a distinguendis tonorum proprietatibus omnino excluditur. Valde enim absurdum est, ut in eisdem litteris, in quibus cantus totus comprehenditur, suum neuma quod ipsius naturam debet ostendere, recipere non possit, quod tibi contingit in hoc modo in cantibus ascendentibus per tritonum. Iterum singulare non est, quia naturaliter et proprie terminari habet in G, quæ est finalis quartæ maneriæ. Considera namque neuma septimi toni, et hoc illi conferas: ejusdem utrumque dispositionis prorsus **701** invenies et ejusdem fere compositionis, ita ut hoc septimo tono

et illud quinto, eadem possis aptare diligentia, qua et hoc quinto, et illud septimo. Unde et hoc et neuma septimi toni irrationabiliter est inventum, cum competere possit finali tertiæ maneriæ. Est aliud valde indecens in utroque neumate : habet enim utrumque in suo principio plagalem elevationem ascendens per tonum et semitonium, et moram faciens in quarta, sicut prorsus invenies in neumate octavi toni, qui plagalis est. Ergo vel communem authentorum, vel propriam alicujus authentæ compositionem neutrum exprimit, nec minus competenter assignari potest octavo tono, qui plagalis est. Propter hoc utrumque mutatum invenies ; ita plane ut suo modo unumquodque sufficiens sit, et singulare, nec superflua utatur circuitione. Neuma similiter tertii toni insufficientis est, quia authentæ qui terminari possunt in B quadratum, convenire non potest ; et ideo sub sexta semitonium albatum invenies. Has neumatium exquisitas proprietates esse scias admodum necessarias ad distinguendos quosdam authentos a suis plagalibus. Hæc enim antiphona, « Lex per Moysen data est [al. sede a dextris meis], » quæ semel quintam tangit, et se totam sub ea colligit, omnino plagalis esset, nisi propriam sui authentæ compositionem haberet, quam in neumate ipsius invenies ; videlicet, a finali per tonum [al. totum] B descendere, et inde surgere per diatessaron, constans ex duobus tonis et semitonio ; postea per duos tonos ascendere ad quintam ; et inde per quasdam interpositiones redire ad finalem. Curre per qualibet antiphonas primi, hæc fere in omnibus compositionem invenies. Idem reperire potes in neumatibus aliorum authentorum. Caveant autem quicumque de cantuum distinctione perfectam volunt habere notitiam, ne propter aliquod brevitatis desiderium hæc neumata quasi superflua præmittant. Adeptæ siquidem brevitatis non tantum valeret compendium, quantum amissæ commoditatis noceret dispendium.

APPENDIX

AD

TRACTATUS MORALES ET DOCTRINALES.

MONITUM IN OPUSCULUM SEQUENS.

Sitne hæc commentatiuncula revera S. Bernardi, utique Claræ-Vallensis, nec ne, non ausim affirmate pronuntiare. Ita tamen nos sentire jubet codex Mellic. E. 42, licet non antiquior sæculo xv, in quo illa *Stimulo amoris Ekeberti* illico subjicitur. Certe in ea nihil admodum Bernardo indignum reperias.

A 702¹¹. His et aliis rationum probabilitatibus contra usum omnium Ecclesiarum Antiphonarum hoc corrigere coacti sumus : magis nimirum naturam, quam usum æmulantes. Nec hoc utique suggestit præsumptio, sed injunxit obedientia, Si ergo opus singulare et ab omnibus Antiphonariis diversum fecisse reprehendimur, id nobis restat solatii, quod nostrum ab aliis ratio fecit diversum : alia vero inter se diversa fecit casus, non ratio, vel aliud quidpiam, quod in causa casui non præponderat. Licet enim in vitiis omnia fere conveniant, in quibus tamen rationabiliter convenire possent, adeo disconveniunt, ut idem Antiphonarum nec due canant provinciæ. Mirum proinde videri potest, quare majoris fuerint auctoritatis atque communioris notitiæ falsa quam vera, vitiosa quam sana. Ut enim de comprovincialibus loquar Esclesiis, sume Remense Antiphonarum, et confer illud Belvacensi, vel Ambianensi seu Suessionensi Antiphonario, quod quasi ad januam habes ; si identitatem inveneris, age Deo gratias. Nolumus autem latere posteros, quod hortatu dominorum et Patrum nostrorum multa retinimus de veteri Antiphonario, quæ quidem tolerabilia, sed multo melius possent haberi. Duo tamen incorrecta reliquimus, digna penitus correctione, videlicet, metrum quarti toni, metrumque septimi ; quæ licet in graduali correximus, propter usum tamen psalmodiarum in Antiphonario non potuimus corrigere, reclamantibus eisdem Patribus nostris, quorum assensu et benedictione cætera pro viribus exsecuti sumus. Prædicta metra quare vitiosa sint ratio in promptu est. Cantus enim psalmodiarum quarti toni, impediendo solo metro, nullis Antiphonis potest aptari quæ terminentur B quadrato ; metrum vero septimi toni in ea littera pausat in qua tonus ille nullum principium sumit, quod nulli tono licet. In illis enim litteris debet pausare quilibet tonus, in quibus habet frequentius incipere.

S. BERNARDUS;

Super hymnum : *Jesu, nostra redemptio.*

(R. P. Bernardi Pezii *Bibliotheca ascetica antiquo-nova*, tom. VI. Ratisbonne 1725, in-12.)

Tantus fuit amor! Si Christus Filius Dei vivi tot membra habuisset, quod sunt stellæ in firmamento cœli et unumquodque membrum suum corpus habuisset, omnia ad passionem Christus exposuisset, antequam unam animam in faucibus diaboli non redemptam reliquisset. O qualis et quanta est clementia Domini!

Quæ vicit clementia mei Jesu Christi, qui non minus diligit peccatorem conversum, quam eum qui peccati maculam nunquam contraxit.

Verbi gratia. Conversio peccatoris cibus et potus est Salvatoris.

Inferni claustra penetrans. Homo audacter dic : Peccavi ! Non teterreat ira Principis, nec timor Diaboli, nec poena infernalis, nec desperatio peccati enormis. Magis enim Judam desperatio quam peccatum quod commisit, damnavit.

Ipsa te cogat pietas. Peccavimus, et pepercit : offendimus, et adhuc placatus existit.

Tu nostrum gaudium. O bone Jesu, duo in me ignosce : naturam, quam fecisti, et peccatum, quod ego adjeci. Fateor quod per culpam deformavi naturam. Memento quod sum spiritus vadens et non rediens. Per me ivi in peccatum, per me redire non possum. Eia, benignissime Jesu ! tolle a me quod feci, ut remaneat quod tu fecisti, ne pereat quod pretioso sanguine in tua cruce redemisti. Amen.

MONITUM IN OPUSCULA DUO SUBSEQUENTIA.

Librum sequentem ex codice membranaceo sæculi xiii luci mandamus, qui tractat *De passione Christi et doloribus, et planctibus Matris ejus*. Conscriptus est in forma dialogi, et num sit Bernardi Claræ-Vallensis vel alterius abbatis Bernardi, ignoramus ; eum tamen publici juris facimus, quia valde devotus est.

Tractatum alterum *De laudibus B. V. M.* inscriptum ex alio codice chartaceo in quarto, ut vocant, sæculi xiv, exscribere necesse fuit. Hunc tractatum seu librum vidimus in Bibliotheca cœnobii S. Mariæ Magdalene ord. Prædic. Astæ, sign. N. A. B. C., num. 1. Num vero ejusdem sir vel alterius monachi deflorantis opera ejusdem, judicent critici.

LIBER DE PASSIONE CHRISTI

ET DOLORIBUS ET PLANCTIBUS MATRIS EJUS.

(D. Eugenius de Levis, *Anecdota sacra*, p. 60. Augustæ Taurinorum 178... 4°.)

702² Quis unquam regnans in cœlo sursum, vel peregrinans in terra deorsum, audiens vel mente pertractans quomodo *factus est opprobrium* (Psal. xxii, 7) ipse Dominus angelorum, et *abjectio plebis* (ibid.). Filius Dei Patris, et poterit lacrymas continere, vel ei enim erit impossibile flere ? Verumtamen, tu, gaude, gaudio magno ab ipso (207), nunc glorifica in cœlis, quæ in mente clavis amarissimæ fuisti confixa suæ piissimæ mortis. Mihi tamen, obsecro, lacrymas illas infunde quas habuisti in sua passione, ut iis fluam largias.

De passione filii tui et Domini mei verba ad invicem conferamus.

Teneris promissionem reddere quam nobis superius promisisti. Memini te mihi in primo exordio nostri sermonis fuisse locutam de doloribus, quos ipsa portasti pro morte unigeniti tui, quia, ut au-

(207) *Credo et ipsum.*

A divi, non modicum perturbatus cœpi quærere, dolens, qui essent illi tui sermones.

Cui ipsa dixit : Qui sunt isti sermones ? Interim recogita in amaritudine animæ tuæ. De his in consequentibus ad invicem conferemus :

Enarra, te flagito, seriem veritatis, quæ mater es veritatis. Ad quem illa :

Illud quæris ; caput et initium est magni doloris. Sed quia glorifica (208) flere non possum, tu cum lacrymis scribe quæ cum magnis doloribus ipsa persensit.

Cui, inquam, flere peropto, et nihil mihi aliud libet, da quod jubes, et præbe quod cupio.

B Audi, ac servis tuis dicat domina mea. Dic mihi si in Jerusalem eras, quando fuit captus filius tuus, et vinctus, et ductus, ad Annam tractus ?

At illa : In Jerusalem eram, quando hoc audivi,

(208) *Glorifica*, id est *gloriosa*, alibi *glorificata*.